

RECENZE

Marcel Gauchet: *Dějinný úděl*. (Hovory s Françoisem Azouvim a Sylvainem Pironem), Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2006, 202 s.

Marcel Gauchet není naší veřejnosti neznám. Centrum demokracie a kultury vydalo už jednu z jeho knih – *Odkouzlení světa: Dějiny náboženství jako věci veřejné* (Brno 2004). Ve Francii pracuje Gauchet jako vedoucí vědecký pracovník prestižní instituce École des hautes études en sciences sociales a jako šéfredaktor revue *Le Débat*. V knize, jak může být u rozhovoru obvyklé, se prolétají osobní (životopisná) témata s tématy, která Gaucheta zajímají jako odborníka, ale i jako občana. Tomu odpovídá i její tématické rozdělení do 13 částí.

Gauchet se sám zařazuje jako historik, který má filozofické ambice. Domnívá se, že nestačí pouhý popis. Jeho hlavní otázkou je otázka po podmínkách možného – jak je možné lidstvo a společnost. K pokusu o odpověď na tuto otázku se snaží využít široké palety oborů, vedle historie zejména antropologii, sociologii, psychologii apod. Navazuje přitom na problematiku, která se rozvíjela v 60. letech – tedy v generaci, v níž on sám formoval své základní názory. Důležité byly pro něj události z května 1968. Věnuje se především popisu intelektuálního pozadí těchto událostí a zabývá se i jednotlivými osobnostmi a směry, které byly pro tehdejší myšlenkový vývoj ve Francii příznačné, zejména francouzskou interpretací Heideggera a strukturalismem. Významnou osobností je pro něj M. Foucault, ale především M. Merleau-Ponty.

Pro Gauchetovo pojetí dějin má značně velký význam náboženství a jeho vývoj. Ptá se zejména po spojení náboženského s politickým (státem). Tuto otázku zkoumá v souvislosti se starověkým polyteismem, ale rozhodující význam pro něj má vznik monoteismu a v něm zase vznik a vývoj křesťanství. Přitom ovšem Gauchet věnuje pozornost i jiné formě monoteismu než byl monoteismus židovský a křesťanský – islám. Avšak právě křesťanství spojuje s klíčovými momenty dějin, zejména se vznikem evropské kultury na troskách Římské říše a pak s jejím velkým obratem, který datuje do 11. století a jímž se podle něj křesťanství definitivně dělí na větev východní a západní. V ní vidí počátky těch dějin, v nichž žijeme my, dějin světa, který už není výlučně vztažen k nadpřirozenému, ale postupně začíná nabývat vlastní hodnoty.

Z Gauchetova zájmu o vztah politického a náboženského na jedné straně a o psychopatologii na straně druhé se vytvořila oblast, které se Gauchet věnuje od roku 1989 na École des hautes études – dějiny subjektu. Poukazuje na význam skutečnosti, že dnes lidé všeobecně uznávají, že v jejich bytosti je něco, čemu nerozumějí nebo nerozumějí dostatečně. Ukazuje několik etap úvah o subjektivitě, přičemž pro poslední dobu zdůrazňuje význam skutečnosti, že zkoumání subjektu se začalo propojovat se zkoumáním řeči a jazyka. I zde propojuje dějiny subjektu s úvahou o politických dějinách – a tedy o politickém subjektu. V dějinách moderní doby sleduje rozchod západoevropského člověka s náboženstvím, objevení se pojmu dějin nejprve v německé a později v celé západní filozofii, a to vše spojuje s moderním politickým vývojem až do dvacátého století (otázka totalitarismu a liberalismu) a do současnosti. Zabývá se i starší reflexí těchto událostí, ať v dílech moderních historiků nebo filozofů (Marx, Nietzsche, Heidegger, Aron).

Rozhovor vyúsťuje v úvahách o současné evropské společnosti. Gauchet ji charakterizuje jako krizovou, nikoli však kritickou v tom smyslu, že by z krize nebylo východisko. To vidí především v reformě státu. Aby však ta byla možná, musí se společnost nejprve naučit porozumět sama sobě, což je podle Gaucheta obtížný úkol, ale ne neřešitelný.

Dvě stě stránek Gauchetovy knihy přináší nejenom informace o autorově životě, ale především inspiraci. Možnost sledovat myšlenkové pochody člověka schopného širokého nadhledu nad množstvím disciplín a kladoucího si zajímavé otázky. Jak problémy, tak případná řešení jsou v rozhovoru jen nadhozena – jinak tomu ani v tomto žánru být nemůže. Navíc ne se všemi myšlenkami musíme souhlasit. Gauchet je často provokující. Nicméně jeho otázky jsou závažné a podnětné. Kdyby Gauchetova kniha přinesla jen je, přinesla by toho dost.

Ivana Holzbachová

Steven Weinberg: *Tváří v tvář. Věda a její intelektuální protivníci*, Praha: Aurora 2004, 278 s.

Steven Weinberg je přírodovědec, nositel Nobelovy ceny za fyziku z roku 1979. Kromě teoretického výzkumu si dokáže udělat čas na popularizaci své vědy. Tato kniha je jednou z knih popularizačních. Je to soubor 23 esejů, které za posledních 15 let napsal k různým příležitostem, a nyní je – opatřené komentáři – sebral a vydal v chronologickém pořadí.

Je otázka, zda o takové knize ve filozofické řadě *SPFFBU* vůbec psát. Domnívám se, že z několika důvodů ano. Nejde přitom o ty eseje, v nichž Weinberg seznamuje se stavem nejnovějšího fyzikálního bádání, i když ty jsou pro laika zajímavé samy o sobě, ale proto, že Weinberg se tu na některých místech vyslovuje o smyslu a postavení teoretické vědy, o pokusech filozofů a sociálních vědců uchopit vědu jako sociální konstrukt i o roli obecných úvah nad metodologií.

Weinberg, jak už bylo řečeno, patří k předním fyzikům. Nezamýšlí se však pouze nad teoretickými otázkami svého vlastního oboru, ale nad otázkami obecnějšími. Tak se v jeho úvahách poměrně často setkáváme s pojmem „redukcionismus“. Na rozdíl od mnoha jiných vědců a filozofů Weinberg nechápe tento pojem v pejorativním smyslu, naopak považuje se za zastávce redukcionismu. Vychází z konstatování, že jisté vědecké zákonitosti lze vysvětlit pomocí jiných. Tak získáváme jakési uspořádání vědeckých poznatků a ukazuje se, že „šipky vědeckého vysvětlení“ směřují od společného zdroje – mikrosvěta. „Začněte od jakéhokoli vědeckého poznatku a ptejte se bez ustání jako neodbytné dítě: „Proč?“ Dostanete se nakonec vždy do mikrosvěta.“ (s. 25) Také v něm pak Weinberg hledá nějakou jednotnou teorii, která by sjednotila výsledky bádání, na několika zatím oddělených polích výzkumu. V tom vidí hlavní směřování vědy. Neznamená to tedy, že by chtěl převádět jazyk ostatních věd na jazyk fyziky nebo že by neuznával jejich roli, jde mu spíš o hledání a nalézání jakéhosi jednotného poznání, které by bylo všeobecným pozadím, k němuž svým způsobem směřují všechny poznatky speciálních věd. „Cílem je formulace několika jednoduchých principů, které by vysvětlovaly, proč je příroda, jaká je.“ (s. 44)

Tim lze také alespoň částečně odpovědět na otázku, jaký cíl Weinberg sobě samému ale i vědě vůbec klade. Na rozdíl od často účelově podložených pokusů o vysvětlování praktických výsledků vědy, od možnosti její aplikace, která by mohla mít bezprostřední důsledky na život lidí, hájí Weinberg celkem nekompromisně stanovisko, že cílem vědy je především poznání. Toto stanovisko zastává i v okamžiku, kdy se plamenně vyslovuje pro stavbu velkých urychlovačů. Obrovské náklady, které jsou s ní spojeny, se nevyplátí v praktickém využití, ale především v tom, že vědcům umožní dostat se dál v objevování dalších zákonů fyziky – a světa jako takového.

Tato Weinbergova víra v samostatnou hodnotu poznání souvisí i s jeho polemikou proti sociálnímu konstruktivismu. Ačkoli Weinberg uznává skutečnost, že vědecké poznatky se mění, že jedny teorie jsou nahrazovány jinými, přesto v podstatě zastává kumulativistické stanovisko. Weinberg je přesvědčen že vědecké poznání dělá objektivní pokrok. Tento svůj názor staví proti Kuhnovým názorům na vědeckou revoluci. Podle Weinbergova mínění Kuhnova koncepce změny paradigmatu odpovídá pouze jednomu případu – tomu, který Kuhna nejvíce inspiroval, tj. změny od aristotelské k newtonovské fyzice. Od dob Newtona však k takové revoluci ve vědě nedošlo. Ještě více se Weinberg staví proti těm názorům zejména anglosaských sociálních vědců a historiků vědy, kteří ve vědě vidí pouhý sociální konstrukt. Předmětem jeho kritiky jsou ale zejména postmodernisté: „Zatímco sociální konstruktivisté jsou seriózní lidé, o kterých si mohu myslet, že jsou pomýlení, ale kteří dělají spoustu kvalitní práce ve studiu historie rozvoje jednotlivých věd – některé jejich články jsou skutečně poučné –, postmodernisté pochybují nejen o objektivitě vědy,